

Chikány Judit

Adalékok Kanyaró Ferenc folklórszemléletéhez. Kanyaró Ferenc és a ponyva

„Egy-szóval áldásid olly sokak légyenek,
Nyárban mennyi füvek a’ mezőn teremnek,
Azok közt virágok szépen tündöklenek,
Annyi áldást szívem kíván személyednek.”¹

Olosz Katalin egyik legnagyobb forrásfeltáró munkája egy kolozsvári unitárius főgimnáziumi tanár, Kanyaró Ferenc (1859–1910) és diákjainak folklórgyűjtését feldolgozó kötet (*Erdélyi népballadák és epikus énekek [1892–1905]*). Ez a 19. század végi gyűjtőmunka mennyiségi, tematikai szempontból is kiemelkedőnek tekinthető, és a korabeli „gyűjtési gyakorlatokhoz” képest több aspektusban is eltérő koncepcionális szemléletmódot tükröző gyűjteményt eredményezett (Kanyaró 2015: 130–133). Erre jó példa, hogy Kanyaró ponyvanyomatványon megjelent szöveget is feljegyzett. Tanulmányomban ehhez kapcsolódva azt a kérdést próbálom meg körbejárni, hogyan viszonyult Kanyaró Ferenc a ponyván megjelent alkotásokhoz, valamint az általa „képviselt” szemléletmód hogyan értelmezhető a 19. században megfigyelhető gyakorlatokhoz képest.

Ehhez elsőként azt vizsgálom, hogy a ponyvairodalom termékei milyen szerep(ek)ben jelent(ek) meg, mind az irodalmi, mind a bontakozó folklorisztikai szemléletmódban. Egy teljes, átfogó áttekintésre jelen tanulmány keretein belül nincs módom, ezért a főbb vélekedéseket, „irányultságokat” néhány példán keresztül szeretném érzékeltetni. Ezt köve-

¹ Igen szép Tangredus historia, 1751. (Függelék, 1. sz., 11. versszak.) Közli: Csörsz (szerk.) 2018: 20, 211, 268. Eredeti forrás: Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca [a könyvtár nem hivatalos magyar megnevezése: Román Akadémia Kolozsvári Könyvtára], jelzet: R 121124 – 1, 2.

tően Kanyaró Ferenc ponyvatermékekkel kapcsolatos attitűdjét mutatom be publikált tanulmányai, illetve az ünnepelt, Olosz Katalin által összegyűjtött hagyatéka alapján.

A 18–19. századi ponyvanyomtatványok forrásként való figyelembevétele nem újkeletű, de nem is tekinthető általánosnak a különböző diszciplínák gyakorlatában. Az irodalomtudomány elsősorban tárgy történeti kutatások során próbálta számba venni eme népszerű kiadványok szerepét, hatását; a néprajztudományon belül a folklorisztika pedig főleg a népdal, a népmese, valamint a vallási élet vizsgálata kapcsán foglalkozott e kiadványtípus népeletben betöltött funkcióival. Az utóbbi évtizedekben a két tudományterület módszereinek és eredményeinek ötvöztetésével folyó *közköltészeti* kutatások által kapott kitüntetettebb szerepet mint forráscsoport. A fentiek mellett a művelődéstörténeti (például könyvtörténeti) irányú, illetve a művészettörténeti (például grafikatörténeti) elemzések vizsgálati korpuszában fordulnak elő gyakrabban ponyvák. Az utóbbi közel kétszáz évben eme népszerű nyomtatványok megítélése folyamatosan két éles pólus, a hitvány, hiába való, alantas és az értékes között ingadozott, bár többnyire inkább az előbbi jelzőkkel illették. Ennek fényében érdekes vizsgálatnak ígérkezik, miként lehet egy ponyvanyomtatvány „a tiszta magyarság hordozója”² vagy éppen a magyar nyelv „régikincsének” őrzője (Ipolyi 1855: 262).

A ponyváról való beszéd

A *ponyva* fogalmi meghatározása nem egyszerű kérdés,³ egyrészt az eltérő századokban – különösen a 19. század közepétől – ráarakódott jelentés-tartalmak, másrészt a homályos fogalmi keretek miatt, ti. a ponyvák alatt eltérő olvasmánykorpuszt értenek az egyes írások. A ponyváról való beszéd kezdeteitől érzékelhető egyfajta kettős (támadó – védő) hangnem, és a ponyvanyomtatványokról szóló diskurzusok többnyire magukban foglalnak egy explicit módon megfogalmazott (elsősorban esztétikai) érték-

² Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Fol. Hung. 16: 16r.

³ Ezt a problémát már Pogány Péter is rögzítette, nem is adott deklarált ponyvadefiníciót (Pogány 1978: 7–12). Napjaink folklorisztikai kutatásaiban egyre inkább Rudolf Schenda *populáris olvasmány (populäre Lesestoffe)* kifejezése használatos.

ítéletet is.⁴ Hiszen a ponyván megjelent alkotások az elit irodalom kanoizált műalkotásaihoz képest általában valamilyen oppozícióban definiálódnak (szép – szenny, centrális – marginális, magas – alacsony, elit – populáris/triviális, kultúrtermék – kultúrszemét). A minőségi eltávolítási gesztus mellett a *ponyva* tartalma (műfaja) miatt is kirekesztésre kerülhetett. Ahogy napjainkban az irodalom határterületeiként (néha ponyvaként) emlegetjük a krimi, fantasyt, sci-fit, thrillert stb., a 19. században például a ponyván megjelent bűnügyi történetek, betyárhistóriák sem kerülhettek az irodalom belső köreibé. A formátum iránti bizalmatlanságot erősítette, hogy ezek voltak a tömegtermelés, az irodalom áruvá válásának egyik első példányai; olcsó, könnyen hozzáférhető, szórakoztató, népszerű olvasmányt ígértek.⁵ A dolgozatban a ponyvát olvasmánytípusként, valamint formai jelzőként használom: olyan nyomtatványok gyűjtőfogalmaként, amelyek műfaji és tematikai szempontból változatos tartalommal széles társadalmi kör számára készültek, kivitelezésük igénytelenebb, kis méretűek (nyolcad-, hatod- vagy negyedréteg nagyságúak), kis oldalszámúak, többnyire vásárokon vagy hálalás útján terjesztették őket (vö. Négyessy 1897, Katona–Szemerkenyi 1981, Katona–Voigt 1981, Katona 1986, Csörsz–Balázs–Hajdu 2009). Úgy vélem, a ponyva-irodalmi termékekről nem lehet éles, általánosító megállapításokat tenni, mivel mind az olvasóközönségük, mind a hatástörténetük, mind a tartalmuk tekintetében meglehetősen sokszínűek. Vizsgálódásom a 18–19. századra fókuszál, ezért az újabb lektúr és populáris irodalom műfajai-val nem kíván számot vetni, bár némely megállapítások igazak lehetnek az „újkori” ponyvákra is.

⁴ Azonban felmerülhet a kérdés, hogy vajon minden esetben fenntartható-e ez az értékítélettel övezett kategorizálás? Esztétikai értéket egy alkotásnak kizárólag magaskulturális státusz adhat? Ezen kérdésekről való gondolkodás e tanulmány keretein kívülre vezetne: ezzel kapcsolatosan lásd Bárány Tibor művészetfilozófiai értekezéseit (pl. Bárány 2014).

⁵ A kritikával élők nemigen foglalkoztak azzal a tényezővel, hogy a nyomdák csupán a kis példányszámú „minőségi” irodalom kiadásából nem tudták volna finanszírozni az előállítási költségek megtérülését, saját fennmaradásukat, továbbá az el nem adott könyvek veszteséget jelentettek a saját költségen működő nyomdákknak. (A jelenség nem volt újkeletű, a problémára és az elítélő hangokra már Tótfalusi Kis Miklós is reflektált a kalendáriumnyomatás kapcsán 1698-ban. Lásd Tótfalusi 1940: 46–47, 51, 82). A korszak egyik hasonló módon termelésorientált – ezáltal befogadástörténetileg sem problémamentes – műfaja a *tárcaregény*, amelynek nagy szerepe volt a napilapok tömegmédiúmá válásában (lásd Hansági 2009).

A ponyva mint olvasmány(élmény)

A 18–19. századi magyar kulturális életben meghatározó szerepet játszó társadalmi réteg tagjainak (írók, költők, ügyvédek, papság stb.) korai olvasmányai között sok esetben a ponyván árult füzetek, népkönyvek, vallási olvasmányok is szerepeltek, tehát nemcsak a paraszti közösségek olvasmánya volt a ponyva, hanem akár nemesi vagy olykor főúri olvasókkal is számolni lehet.⁶ Ezekről levelezések, visszaemlékezések vagy épp könyvjegyzékek tanúskodnak, bár ez utóbbiak esetében ritka, hogy a ponyvairodalmi tételeket is felvezették volna (vö. Monok 2013: 449–450). Az értelmiségi réteg ponyvairodalmi olvasmányait kevésbé szokták számba venni a magyarországi kutatások,⁷ s bár megragadásuk sok nehézségbe ütközik, ennek ellenére érdekes vizsgálatot jelentene, hogy olvasmányélményként ezen nyomtatványok milyen hatással lehettek az olvasóikra. Például tapintható befolyással bírhattak valakinek a későbbi alkotói életművében, vagy mélyebb benyomásként maradhattak meg valakinek az emlékezetében, vagy éppenséggel ezen nyomtatványtípusoktól való elhatárolódásban ragadható meg az élmény. Az alábbiakban egy-egy konkrét példával is szeretném ezeket illusztrálni.

A kettős (írástudó és szájhagyományozó) kulturális mezővárosi közegben nevelkedő Arany János Gyulai Pálhoz írt önéletrajzi levelében így emlékezik vissza a legelső olvasmányaira: „A zoltárokat, a biblia vonzóbb történeteit – emlékezetem meghaladó idő előtt, hallásból már elsajátítottam, – alig 3–4 éves koromban apám, ki értelmes, írástudó paraszt ember volt – hamuba irt betűkön megtanítva olvasni, úgyhogy mire iskolába adtak, hova mód nélkül vágtam, s a mi nem erős testalkatom s a szülék féltékenysége miatt csak 6-ik esztendőskoromban történt, már nemcsak tökéletesen olvastam, de némi olvasottsággal is bírtam, természetesen oly könyvekben, mellyek kezem ügyébe kerültek s mellyekhez inkább vonzódtam, mint bibliai történetek énekek, a ponyva irod[alom] némelly termékei etc. [...] de a mellett minden könyv, a mi kezem ügyébe került, mohó vágygyal lón fel-

⁶ Nagyobb arányú paraszti olvasóközönséggel leginkább a 19. század közepétől lehet számolni (vö. Kovács 1989: 77–111, Domokos 2017: 464–468).

⁷ A népi, paraszti közösségek olvasási szokásainak vizsgálatával, olvasmányaik befogadástörténetével sem bővelkedik a szakirodalom, de akad pár fontos kezdeményezés (vö. Domokos 2017: 463–465).

emészteve. Gvadányi, a Hármass historia (Halleré), Erbia, s több e féle dolgok, Decsi Osmanographiája, Fortunatus s mit én tudom miféle grapsák⁸ a ponyva irodalom egész özönével együtt, az egész városban felkutatva, elkölcsonözve, és megéve lőnek” (Arany 1982: 555–556).⁹ Arany életművében a „ponyvairodalom egész özönének” olvasmányélménye gyakran rejtve szövődött be a különféle szövegahagyományok hálózatába (Hász-Fehér 2012, Szilágyi 2017), és néha csak nyomokban, apró utalásokban bukkant fel (pl. Scheiber 1952, 1957), de mindenképpen meghatározó hatással bírtak ezen nyomtatványok. A hasonló olvasmányokkal induló unitárius székely nemesi családból származó Bölöni Farkas Sándor (1795–1842) Aranyéhoz hasonló életrajzi beszámolójában azonban így fogalmaz Kazinczy Ferencnek: „Nem tudom mikor s hogy ébredt bennem a Poézis szenvedelme; Szülőjím házánál csak *Argirus, Magdaléna s a Hármass-istoria voltak kézi könyveim* [kiemelés tőlem – Ch. J.], ezeket repetitive tudtam. A Bibliát 11 Esztendő s koromig már végig olvastam vala az Anyámnak s sokszor imádkozám, hogy az Isten illy kicsin koromban elvegyen s Angyal legyek; Kollégiumba létembe semmit lelkenek nem kaptam, vadon, társaságtalan nevedve, mint egy bérczre esett fa, míg Schiller *Tolvajait* játszódni nem láttam a Theátrumon” (Kazinczy 1903: 370).¹⁰ Arany és Bölöni is egy életrajzi összefoglalást írt a címzettnek, ráadásul Arany tudatában volt írása irodalmi célú felhasználásának – mégpedig, hogy Gyulai Pál és Toldy Ferenc is hivatalos életrajzhoz kérték (lásd Arany 1982: 1016) –, mégis Arany szinte lelkesedve írt az olvasási éhségét csillapító ponyvákról, melyek az életművét is minduntalan behálózták, míg Bölöniének nem voltak meghatározóak a gyermekkori olvasmányai.

Egy másféle típusú visszaemlékezés Zalka János (1820–1901) egyháztörténeti professzoré (majd később győri püspöké), aki Jacopone de Todi életéről és költeményeiről írt rövid esszéjében az alábbi érdekes adatokkal szolgál: „Mielőtt Jacopon egyéb verseit érinteném, felemlitem itt, miszerint magyar nyelven is van írva olly mysterium, minőről itt szóltam. Igaz, csak vásári nyomtatvány, de mégis nagyon szívhez szóló. Gyermek koromban vett Istenben boldogult jó édes anyám illetén vásári nyomtatványt,

⁸ Grapsa: elavult irat (Ballagi [szerk.] 1867: 469).

⁹ Arany János Gyulai Pálnak, Nagykőrös, 1855. június 7. (Arany 1982: 554–565). Vö. Arany János Tompa Mihálynak, Nagykőrös, 1855. január 16. (Arany 1982: 526).

¹⁰ Bölöni Farkas Sándor Kazinczy Ferencnek, Kolozsvár, 1815. december 26. (Kazinczy 1903: 369–371).

mellyet én olvasgattam előtte, s tudom, mind rá, mind rám milly hatást gyakorlott. A mysterium a szent Szüzet írja, miként jár ő egyik műhelyből a másikba s kérdezősködik, valljon nem hallottak-e valamit az ur Jézusról. Először a kovácsműhelybe megy s kérdi: »Mit csináltok ti kovácslegények, az ur Jézusról mit értettetek?« Amazok pedig válaszolnak, miszerint éppen most csinálnak szegeket, mellyekkel fel fog feszítettetni. Innen elmegy az ácsokhoz, ezeket is megkérdezi; ezek szinte olly leverő választ adnak, miszerint ime a kereszten, mellyet most faragnak, fog felfeszítettetni stb. Szűz Maria kesergő éneke Urunk temetésekor szinte ismeretes. Ez éneknek leirhatlan szép dallama a sziveket és veséket áthatja, különösen ha ügyes énekesek ajkairól hangzik. Az esztergomi érseki papnöveldeiben nagybőjtben tartatni szokott keresztúti ajtatosság alkalmával utolsó állomásnál énekeltetik négyesben majd 30 növendékpap által, ép olly épületesen mint tökéletesen. A kesergő ének első versszakasa így hangzik: »Nyugodjál már virágom, meghervadt aranyágom, Jézus fényes csillagom. Árván maradt édes anyád, a ki gondot viselt reád. Jaj, jaj édes magzatom.« (Erdélyi »Népdalok és mondák« gyűjteményében is olvasható. I. k. 304. lapon.) De menjünk vissza Jacoponhoz.” (Zalka 1854: 551) Zalka János nemes iparos család gyermekeként (Szinyei 1914: 1725) találkozott vallási ponyvanyomtatványokkal, amelyek megítélése szintén felemás volt a korban,¹¹ ezért is figyelemre méltó, hogy egy egyházi lapban (*Religio*) ezen olvasmányra meghatározó vallási élményként utal. Jelen esetben a ponyvának nemcsak a szövege, hanem az általa rögzített szokáscselekvés (misztériumjáték) is fontos eleme az emlékeknek, így a ponyva egyfajta referenciapont lesz Erdélyi János *Népdalok és mondák* című kötete mellett.

A ponyvagűjtés

A vásári ponyvafüzetkeket értéktelennek tartó vélemények ellenére néhány magánszemély, könyvgyűjtő úgy vélte, hogy ezen kiadványoknak – legyen az a nyomtatvány akármilyen kis apróság is – érdemes helyet szorítani a gyűjteményükben. Az ilyen típusú nyomtatványok jelenléte egy házi könyv-

¹¹ A vallásos ponyvanyomtatványok használatáról, funkciójáról, elsősorban a népi valláosságból betöltött szerepéről lásd Erdélyi Zs. 1999: 30, Tüskés–Knapp 1985, továbbá Lengyel Ágnes e témában írt tanulmányait.

tárban még nem feltétlenül bizonyíték is azok olvasottságára (Monok 2013: 454), viszont már a gyűjtés gesztusa is figyelemre méltó, hiszen a ponyvát is gyűjtők kilétének, motivációinak kutatása, a gyűjteményükben fellelhető ponyvafüzetek tematikai elemzése szintén hozzájárulhat ezen apró iratkákról kialakult kép továbbrajzolásához.¹² Monok István a 17–18. századi magyarországi és erdélyi főnemesi könyvtárak állományában vizsgálta a „mindenkihez szóló könyvek” jelenlétét (Monok 2013). Ez a kategória tágabb kiadványkört jelöl a ponyvanyomtatványoknál, de némileg átfedést is jelent (például kalendáriumok, széphistóriák, sorsvető vagy álmoskönyvek, vallásos olvasmányok), ezért Monok azon megállapítása, hogy a főúri réteg számára politikai kulturális eszközként, mecénási termékként jellemezhető ezen (elsősorban vallási, erkölcsnemesítő) kiadványok (Monok 2013: 454), részben magyarázatot adhat a ponyvák főúri könyvtárakban való léte is. Vélhetően azonban egy másfajta motiváció, az anyanyelvű emlékek összegyűjtése, mentése, egyfajta értékmentés is feltételezhető. Ezért az attitűdért hálás lehet az utókor, hiszen a napjainkban kutatható közkönyvtárak ponyváit nagyrészt például Jankovich Miklós, Szüry Dénes, Ballagi Aladár, Széchényi Ferenc, id. Szinnyi József gyűjteményének köszönhetjük (Csörsz 2018, Pogány 1959: 96–102, Szentkúty 1943: 412, Vasné 2020). Az egyéni gyűjtők mellett az apró nyomtatványok gyűjtését szorgalmazó vélekedések is olvashatók a 19. század elejétől, majd a tudományos igényű, intézményekhez köthető gyűjtési felhívások némelyike is ráirányítja a figyelmet ezen kiadványokra. Ezen felhívások célkitűzései az alábbi pontokban foglalhatók össze: a) fontos a régi magyar anyanyelvű munkák összegyűjtése, ezen apróbb nyomtatványok is, amelyek közül némely könyvészet ritkaságnak is tekinthető (pl. Sándor 1803: A4r–v¹³, Mátyási 1806: 53–

¹² A gyűjtők kilétének kiderítése meglehetősen időigényes és nem is feltétlen eredményel kecsegtető munka. A possessor-bejegyzések vagy tulajdonos pecsétek feltüntetése a könyvtári leíró cédulán, digitális adatbázisban nem általánosan bevett gyakorlat – bár van rá példa, lásd Petőfi Irodalmi Múzeum. Így ezek ellenőrzéséhez a ponyvafüzetek darabonként való kézbevétele szükséges, amennyiben a kutató konkrét címek (vagy más paraméterek) ismeretében ezen kiadványokat ki tudja varázsolni a raktárak rejtekéből. Külön kihívás külföldi könyvtárak katalógusából előhívni a magyar vonatkozású ponyvanyomtatványokat (lásd Lengyel 2016: 477, a katalógus alapján azonosítható, közel 40 ponyvából négyet közöl Csörsz [szerk.] 2018).

¹³ Amellett, hogy Sándor István fontosnak tartotta a „vakarékok” összegyűjtését is, minőségében továbbra is „hitványságnak” tartotta ezeket (például a *Csisiót* vagy a *Salamon-nak Markalfal* való *tréfás Beszédit*. Lásd Sándor 1803: 164, 238).

55, Vörösmarty 1828: 125), b) egy minél teljesebb ponyvairodalmi gyűjtemény létrehozása (Greguss 1863: 319, [Ipolyi] 1860: 139), c) népköltészeti antológiákhoz szolgálhatnak szövegbázisul (Greguss 1863: 319), továbbá d) a népnemzeti irodalom részeként kívánatos a minél alaposabb megismerésük ([Ipolyi] 1860: 138–139).¹⁴ Sajnálatos módon még a 20. század első felében megjelenő néprajzi gyűjtési útmutatók, felhívások sem tudtak mozgósítani szélesebb kört a ponyvafüzetek gyűjtésére (Bán–Sebestyén 1912: 206, G[unda] 1939, Dégh 1947: 316),¹⁵ csak kisebb-nagyobb kutatói magánygyűjtemények gyarapították tovább a 19. században megalapozott, ma is hozzáférhető, kutatható ponyvakorpuszt (például a vallásos ponyvairodalomból Bálint Sándor és Erdélyi Zsuzsanna, valamint Békési István elsősorban a bűnügyi históriákból rendelkezett nagyobb gyűjteménnyel.)¹⁶

A ponyva mint forrás

A ponyván megjelenő, különböző műfajú szövegek (például a verses epikus műfajok, úgymint széphistória, históriás ének, ballada, elbeszélő költemény) többféle minőségben tűnnek fel a szépirodalmi és szakirodalmi recepcióban. Már a 16. század végén Bornemissza Péter „álnokul költött fabuláknak, trágár és penészes csúfságnak” tartotta az ördögtől való hitvány mulatságot ígérő történeteket (Bornemissza 1955: 98–99, 160, 177), majd a gúny tárgyaivá, az irodalmi érték ellenpontjaivá válnak Bessenyei György *A filozófus* (1777), Virág Benedek: *A' Poéta, és Pontyi* (1799), Csokonai Vitéz Mihály *A méla Tempéfői* (1793) című műveiben azok, akik a ponyváról sze-

¹⁴ A 16–19. századi népkönyvi ponyvairodalomnak egy kis alfejezetet szentel Sebestyén Gyula is *A magyar népköltészet és gyűjtői* címmel, a reformkori nemzeti irodalom ki-fejlődéséről szóló tematikus részben, a Beöthy Zsolt szerkesztette *A magyar irodalom története* című összefoglaló munkában (Sebestyén 1896: 497–498).

¹⁵ Viski Károly a 20. század eleji (1902–1909) gyűjtése során a ponyvaballadákat is regisztrálta (Olosz 2011: 9–70). Kodály Zoltán a népdalkutatás szempontjából gondolta elengedhetetlenek a világi és a vallásos ponyva, valamint a verses irodalom alapos ismeretét (Kodály 1915: 309). A 20. századi magyar népmesekutatók közül például Ortutay Gyula és Dégh Linda hangsúlyozták a ponyvák fontosságát a szájhagyomány és az írott nyomtatványok kölcsönhatásainak megismerésében. Újabban Domokos Mariann foglalkozik a népmesék, ponyvamesék (írásbeli) hagyományozódásának kérdésével.

¹⁶ Bálint Sándor gyűjteményének egy részéről katalógus is készült, jelenleg a szegedi Móra Ferenc Múzeum és a Szegedi Egyetemi Könyvtár őrzi. Békési István hagyatéka a Petőfi Irodalmi Múzeumban található.

dik tudományukat.¹⁷ A 19. század első felében már ugyanezen – elsősorban esztétikai szempont szerint – negatív példaként szerepeltetett, a populáris irodalmi regiszter megvetett szöveghagyományának darabjai ihletői lesznek például Vörösmarty Mihály, majd Arany János számára a *Csongor és Tünde* (1831) és a *Toldi* (1846) írásakor (Zentai 2007: 171–172).¹⁸ A 19. század közepének két reprezentatív és a tudományos életben is meghatározó kiadványa Erdélyi János *Népdalok és mondák* I–III. (1846–1848), valamint Ipolyi Arnold *Magyar mythologia* (1854) című munkája szintén forrásként kezelte a ponyvákat (Erdélyi J. I. 1846: V–VI, 399, Csörsz 2014: 618, Ipolyi 1854: XXVII).¹⁹ Ez a gyakorlat azonban egyáltalán nem meglepő, ha számításba vesszük, hogy a *népköltészet* vagy maga a *nép*, *népesség*, *nemzet*, *nemzeti irodalom* fogalma sem egy egységes, jól körülhatárolt fogalom, még egy-egy életművön belül sem (Korompay 1998: 427–470, Kőszeghy 1989, Küllös 2004: 11–30), hasonlóan a *népdal*, *pórdal* kifejezéshez, amely gyakorta a közköltészeti populáris szöveghagyomány darabjait is magában foglalta (vö. Csörsz 2013, 2014, Küllös 2014: 595–600, S. Varga 2003: 402–404, Szilágyi 2012, 2014). Főként a népiből megújuló nemzeti költészet koncepcióját valló, hagyományelvű nyelv- és irodalomszemlélet követői tekintettek a ponyvákra, mint a régi magyar nyelvű költészeti emlékek egy lehetséges konzerváló forráscsoportjára. A ponyva tehát kínálhatott tárgyat főként az epikus művekhez, lehetett a lírai (nép)dalok hordozóeszköze, magyar nyelvű szövegek őrzője vagy épp a szövegek terjesztésében, népszerűsítésében lehetett szerepe. Sajátos funkciót töltött be a szóbeli, a kéziratos és a nyomtatott kultúra összetett kapcsolatrendszerében (vö. Küllös 2004: 31–40, 56–62).²⁰

¹⁷ Az idézett művekben az alábbi történeteket említik cím szerint: *Álmos-könyv*, *Apolóniusz hísztörője*, *Argirus*, *Kádár vitéz*, *Káriklika*, *Király fia Kis Miklós*, *Nyúl históriája*, *Péter sármalai*, *Salamon és Markalf*, *Stilfrid*, *Trágár Balázs*, *Trója veszedelme*, *Toldi Miklós*.

¹⁸ Vö. a ponyváról vett tárgyat a *Pesti Napló* egyik színikritikusa sem tartotta megvetendőnek: „Nem szólunk a ponyvairódalom ellen. Olly eszmék hevernek ott néha, a nép szelleméből eredetiek, melyeket felkarolni s díszes öltözetben műveit közönség elé állítani, akármelyik költő sem tarthatja szegényének.” (sz. n. 1851: [2])

¹⁹ Ipolyi Arnold folklorisztikai munkássága során mindvégig fontosnak tartotta a ponyvák figyelembevételét, gyűjtését is (lásd Ipolyi 1855, 1860; Kovács Ágnes közel 15 ponyvai eredetű mesét azonosít: Ipolyi 2006: 42–43, 993–1013; valamint Domokos 2015: 45–72), azonban tág forrásértelmezését és -kezelését többször is felrötták a kritikák.

²⁰ Küllös Imola és Csörsz Rumen számtalan munkájában rámutatott a közköltészeti források – így a ponyvanomtatványok – médium és mediátori szerepére.

Kanyaró Ferenc és a ponyva

A ponyvanyomtatványokról való vélekedések ismertetésével azt kívántam röviden bemutatni, hogy ezen kiadványtípusokkal szemben tanúsított magatartás már első megjelenéseik óta mennyire széles – néha szélesőséges – skálán mozgott: a heves, indulatos ítésektől a ponyvában valamilyen értéket látó gyűjtőkig vagy éppen gyűjtést szorgalmazóig, a lelkes ponyvaolvasóktól az elhatárolódóig vagy teljesen figyelmen kívül hagyóig. A 19. századra a ponyvanyomtatványok szerepének erősödése figyelhető meg a magyar nyelvű kulturális értékeket keresők körében. Kanyaró Ferenc folklórgyűjtő és irodalomtörténeti tevékenysége a 19. század végére, a 20. század elejére datálható, kis híján száz évvel a ponyvanyomtatványok megőrzését sürgető, gyűjtésre buzdító első „felhívásokat” követően. Az alábbiakban munkásságának azon szegmensét érintem, amely valamilyen módon kapcsolódik a ponyvákhoz.

Kanyaró Ferenc folklórgyűjtő munkásságának kezdetét 1892-es székelyföldi körútjától számíthatjuk. Olosz Katalin véleménye szerint Kanyaró elsősorban kéziratos énekeskönyvek gyűjtését tervezte, amelyekben a népies költészetünk régi termékeit remélte felfedezni (Kanyaró 2015: 28, 69, 82–83), és csak útközben szerzett tapasztalatai alapján fordította figyelmét az élő epikus népköltészeti hagyományok felé is. Az utazást követően diákjait is bevonta a későbbiekben közel tizenhárom évre bővülő gyűjtőmunkába, amelynek eredményei Kanyaró további tudományos tevékenységét is alakították (Kanyaró 2015: 83–88), a gyűjtött anyagoknak köszönhetően folklorisztikai jellegű és irodalomtudományos munkássága minduntalan összefonódott. Több, mint húsz rövidebb közleménye jelent meg közköltészeti források (kéziratos énekeskönyvek, daloskönyvek, kalendáriumok, ponyvanyomtatványok) tanulmányozása során felfedezett újabb adatokról, szövegvariánsok ismertetéséről (például Kanyaró 1892, 1893a, 1897, 1898, 1903).²¹ A kéziratos énekeskönyvekből gyakran közölt dalszövegeket, és ezekhez sok esetben Erdélyi János: *Népdalok és mondák*, Kriza János: *Vadrózsák* (1863) és Thaly

²¹ Vö. Olosz Katalin tájékoztatósi céllal (jelzetten nem a teljesség igényével) készített Kanyaró-bibliográfiáját: Kanyaró 2015: 844–851. E tanulmányban található újabb tétel: Kanyaró 1897.

Kálmán: *Vitézi énekek* (1864)²² című gyűjteményeivel vont párhuzamot (például Kanyaró 1892, 1893b, 1893c, 1903), és eme hivatkozási körrel részben kijelölte a szövegek létmódjának közköltészeti kontextusát is. A régi magyar nyelvű nyomtatványokról (naptárakról, népkönyvekről) szóló közleményeiben jellemzően a minél régebbi (16–17. századi) kiadásokról tudósított. Például az unitárius főiskola könyvtárában 16. század végi erdélyi magyar és egy töredék szász kalendáriumra bukkant (Kanyaró 1897, 1898). A leggyakrabban emlegetett ponyván is terjedő népszerű olvasmányok, népkönyvek közül háromról is jegyez publikációt Kanyaró. A *Kádár István éneke* és a *Salamon és Markalf* című történetek szövegvariánsait vizsgálva szintén a lehetséges legrégebb példányokról értekezett (Kanyaró 1893c, 1896). A történeti énekhagyomány egyik népszerű darabjának, a *Kádár Istvánnak éneke* kapcsán Kanyaró irodalomtörténeti textológiai elvárások szerint fogalmazott: „e híres, országszerte ismert éneknek máig sem bírunk hiteles, ép szövegével” (Kanyaró 1893c: 284). A fennmaradt szövegeket variánsoknak tartotta, és egy frissen közölt legrégebbnek vélt változatról²³ próbálta bizonyítani, hogy nem lehet *editio princeps*nek tekinteni: „A fennebb elsorolt megjegyzések kapcsán csaknem kedvünk támad a Kádár István énekének variánsaiból egy újabb, a Mihál Farkasénál sokkal igazabb *editio princeps*-et összeállítani. De hát helylyel és hitellel gazdálkodni kell!” (Kanyaró 1893c: 292). Négy évvel halála után (1914) jelentette meg az *Ethnographia* szerkesztője, Sebestyén Gyula Kanyaró egy korábban megküldött kéziratának (1908) rövid részletét, egy 1618-as versgyűjteményből másolt *Árgirus históriája* töredékét (Kanyaró 1914). Sajnos a terjedelmesebb tanulmány többi részlete ismeretlen,²⁴ Sebestyén így indokolta döntését: „Mivel tárgya irodalomtörténeti természetű volt, kidolgozása pedig nagyon szétfolyt s több tekintetben zavaros is volt, azzal a kéréssel terheltem meg már nyuga-

²² Thaly munkájának teljes címe: *Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok XVI-ik, XVII-ik és XVIII-ik századbeli eredeti kéziratokból, régi szétosztott nyomtatványokból egybegyűjté és jegyzetekkel ellátta Thaly Kálmán.* (I–II. kötet, Lauffer Vilmos, Budapest).

²³ Erdélyi Pál (1893) Adalékok a régi magyar irodalom történetéhez. Kéziratos emlékek a XVI–XVII. század költészetéhez. *Egyetemes Philológiai Közlöny* XVII. 91–100, 172–185.

²⁴ Olosz Katalin több publikációra beküldött Kanyaró-tanulmány kapcsán is hasonló esetről számol be, Sebestyén Gyulánál több elfekvő írás is lapult (Kanyaró 2015: 72–74). Lehet, hogy ezen tanulmánya is a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában található, sajnos a Múzeum költözése miatt nem volt módomban ellenőrizni.

lomba vonult és állandóan betegeskedő munkatársunkat, hogy az értékes abosfai másolathoz néhány lapnyi tájékoztatást írjon. Mivel levelem válasz nélkül maradt, a másolat közlésére nem vállalkozhattam.” (Kanyaró 1914: 305, 1. lábjegyzet). Kanyaró másolatáról még egy érdekes adalékkal szolgál Sebestyén: „szabad átírás, egyébként pontos” (Kanyaró 1914: 305, 2. lábjegyzet). Sajnálatos módon azonban nem fejt ki bővebben, mit jelent a szabad átírás, és milyen tekintetben pontos a szövegközlés.

Kanyaró Ferenc e fent bemutatott néhány irodalomtörténeti munkájában a régi magyar nyelvű nyomtatott emlékek összegyűjtéséhez járult hozzá újabb példányok felkutatásával, s adataiknak ismertetésével. A kéziratban és a ponyván maradt énekek közlésével a nemzeti nyelv megőrzésének és a nemzeti irodalom reformálásának programjaihoz csatlakozott. Emellett tanulságos a *Kádár István énekéről* írt cikkében olvasható véleménye, miszerint: „igénytelen vers” ugyan, de figyelmet érdemel művelődéstörténeti szempontból, hatástörténetét tekintve fontos a szöveg, hiszen „a népnek egész a legújabb időkig kedves olvasmánya volt.” (Kanyaró 1893c: 289). Kanyaró nem kizárólag irodalomesztétikai szempontok alapján értékelt. Hasonlóan Sándor Istvánhoz vagy Vörösmarty Mihályhoz nem ignorált egy-egy népszerű olvasmányt csupán esztétikailag értéktelen volta miatt,²⁵ hanem más aspektusok szerinti vizsgálatot is lehetségesnek vélt (például olvasói, befogadói szempontokat).²⁶

Kanyaró Ferenc és a körülötte szerveződő diákok népköltészeti gyűjtőmunkája gazdag korabeli népballada és epikus énekanyag feljegyzését eredményezte. Olosz Katalin sokéves munkájának köszönhető, hogy ez a korában is egyedülálló kéziratban maradt gyűjtemény a széles olvasóközönség számára is hozzáférhető (Kanyaró 2015). Kanyaró a millennium alkalmából a Kisfaludy Társaság számára, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szöveggondozói gyakorlatát követve állította össze *Székely nép-*

²⁵ Sándor István kapcsán lásd a 13. lábjegyzetet, Vörösmarty véleménye: „[...] hova lenének mai köznépdalaink is, ha idegentől föl nem jegyzetnének? senkinek sem juthat eszébe azokat össze gyűjtve kiadni; szét szórva, Kalendáriomokban, ponyvákön hevernek, de nagyobb részént föl sem jegyezve nép' szájában élnek, változnak, 's mulnak, a' mint az idő magával hozza. Pedig bár mily csekély lenne is költői értékök, nemzeti maradványaink szűk voltában ezekre legalább gondot viselhetnének [kiemelés tőlem – Ch. J.], 's falusi jegyzőink, mestereink sőt papjaink is mi könnyen munkálódhatnának az illy darabok' össze gyűjtésében” (Vörösmarty 1828: 125).

²⁶ A nem esztétizáló irodalomtörténeti megközelítésre lásd például Czintos 2017, Hász-Fehér 2000: 57–66.

balladák és románcok címen az 1892 és 1896 között összegyűjtött anyagot, amely soha nem jelent meg, s kéziratban lapult (Kanyaró 2015: 33, 73, 88–94),²⁷ azonban a gyűjtés a későbbiekben is folytatódott (Kanyaró 2015: 94–98). Olosz Katalin megannyi típusú kéziratot hagyatékból (diákok feljegyzéseiből, Kanyaró levelezéséből, feljegyzéseiből, másolataiból stb.) rekonstruálta az unitárius tanár és diákjainak közel másfél évtizednyi gyűjtőmunkáját (Kanyaró 2015: 28–44). Kanyaró gyűjtési módszereit, elvárásait és a szöveg gondozói elképzeléseit fennmaradt útmutató híján Olosz Katalin rekonstruálta a kéziratot hagyatékból található elszórt adatok, feljegyzések, gyűjtési lejegyzések és a majdani nyomtatásra előkészített kézirat összehasonlításai alapján (Kanyaró: 2015: 119–129). Az egyik fontos momentum, hogy a variánsok, akár töredékes formában való jegyzése, számbavétele nemcsak irodalomtörténeti írásaiban, hanem folklórgyűjtői és gyűjtemény összeállítói szemléletében is meghatározó volt (Kanyaró 2015: 91, 101, 127), sőt a korabeli népköltési gyűjtemények összeállítási gyakorlatához képest meglepő újításnak is számított (vö. Kanyaró 2015: 91).²⁸ Kanyaró szerfelett tág keretek között értelmezte a népballadák és epikus énekek kategóriáját, ez tette lehetővé egy szöveganyagában meglehetősen sokszínű gyűjtemény létrejöttét. Szövegváltozat ponyváról is kerülhetett a gyűjteménybe (Kanyaró 2015: 265–266, 660). *A pávás leány balladájához* írt jegyzetében a ponyvaváltozat egyik érdekességként azt emeli ki, hogy ez szolgáltatta a „legrégebbi dallamot” a néprománchoz: „Nem számítva a helyesebb ritmust, s a szövegbeli kisebb-nagyobb javításokat, mindezek után már csak nyereségnek kell tartanunk, hogy megjelölhetjük az előkerült *Új világi énekek* nyomán e csinos néprománc legrégebbi dallamát [Ad Notam: *Én vagyok az halász leány* – Ch. J.] is.” (Kanyaró 2015: 266). Ponyva forrásként való használatára csupán az említett egy eset ismert a gyűjteményből, azonban a szájhagyományban ponyváról származó szövegek bekerülhettek, így például a korban gyakran kárhóztatott bűnügyi ponyvahistóriák hatására született költemények is (Kanyaró 2015: 12, 101, 509–515, 785).

Összegzőként úgy vélem, Kanyaró Ferenc ponyvanyomtatványokkal kapcsolatos hozzáállásáról elmondható, hogy egyfajta kettősség jellemzi. Ez a vélemény egybecseng Olosz Katalin megállapításával, amelyet az unitári-

²⁷ Jelenleg a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma őrzi, jelzete EA 2276.

²⁸ Későbbi összehasonlító vizsgálatok szempontjából is jelentékeny, figyelemre méltó eljárás.

us tanár egész gyűjteményi koncepciójáról tett (Kanyaró 2015: 130). Egyfelől hagyománykövető, a 19. század eredményeire visszatekintő, aki részben követi a korábbi népköltészeti gyűjtemények gyakorlatát (ponyván található szöveg forrásként kezelése), másrészt egy újabb, 20. századi (népmese- és népdalkutatói) folklorista attitűddel is rendelkezik, aki a gyűjtés során számol az újkori (akár bűnügyi) ponyvanyomtatványok közvetítő funkciójával, és a folklórtudás szerves összetevőjeként tekint ezen termékekre.

Szakirodalom

Arany János

1982 *Arany János levelezése (1852–1856)*. Sajtó alá rendezte Sáfrán Györgyi, a Tompa Mihállyal folytatott levelezést kiad. Bisztray Gyula, a Kertbeny Károllyal és Szilágyi Istvánnal folytatott levelezést kiad. Sándor István (Arany János Összes Művei, 16.), Akadémiai Kiadó, Budapest.

Ballagi Mór (szerk.)

1867 *A magyar nyelv teljes szótára*. 1. Franklin Társulat, Budapest.

Bán Aladár – Sebestyén Gyula

1912 Tájékoztató a Folklore Fellows magyar osztályának országos gyűjtéséhez. *Ethnographia* XXIII. (4) 200–213.

Bárány Tibor

2014 Magasművészet és tömegkultúra: a nem létező értékkülönbség nyomában. In: *Uó: A művészet hétköznapijai*. Műút, Miskolc, 62–82.

Bornemisza Péter

1955 *Ördögi kísértetek*. A kiadást gondozta és jegyzetekkel ellátta Eckhardt Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Czintos Emese

2017 *Példától az olvasmányig*. A (szép)história a 16. század magyar irodalmában. (Irodalomtörténeti Füzetek, 179.) reciti, Budapest. https://www.reciti.hu/wp-content/uploads/CzintosIF179_vn.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. ápr. 4.)

Csörsz Rumen István

2013 Kultsár István és a Hasznos Multságok „köznépi dall”-ai (1818–1828). In: *Uó* (szerk.): *Doromb: Közköltészeti tanulmányok* 2. reciti, Budapest, 143–204.

- 2014 A Népdalok és mondák közköltészeti forrásai. *Irodalomtörténeti Közlemények* CXVIII. (5) 611–628.
- 2018 Aranka György közköltészeti gyűjteményei az Országos Széchényi Könyvtárban. In: Biró Annamária – Egyed Emese (szerk.): *Aranka György és a tudomány megújuló alakzatai*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 133–154.
- Csörsz Rumen István (szerk.)
2018 *Magyar világi ponyvairodalom. 1700–1820. I. Lírai dalok és versek*. (ReTextum, 8.) reciti, Budapest.
- Csörsz Rumen István – Balázs-Hajdu Péter
2009 Ponyva. In: Kőszeghy Péter (szerk.): *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*. 9. Budapest, 224–227.
- Dégh Linda
1947 Faragó József: Betlehemezők és kántálók Pusztakamaráson. [Könyvismertetés] *Ethnographia* LVIII. (3–4) 316–318.
- Domokos Mariann
2015 *Mese és filológia: Fejezetek a magyar népmeseszövegek gyűjtésének és kiadásának 19. századi történetéből*. (Néprajzi tanulmányok) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- 2017 Olvasástörténet és folklorisztika. Közelitések a ponyvamesék 19. századi paraszti recepciójához. In: Sasfi Csaba – Ugrai János (szerk.): *Iskola, művelődés, társadalom. Az oktatás, nevelés és művelődés társadalomtörténeti látószögei*. Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest, 463–478.
- Erdélyi János
1846 *Népdalok és mondák*. I. Beimel József, Pest.
1847 *Népdalok és mondák*. II. Beimel József, Pest.
1848 *Népdalok és mondák*. III. Magyar Mihály, Pest.
- Erdélyi Zsuzsanna
1999 *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Harmadik, bővített kiadás. Kalligram, Pozsony.
- G. B. [Gunda Béla]
1939 Felhívás a népi ponyvairodalom gyűjtésére. *Néprajzi Értesítő* XXXI. (2) 421.
- Greguss Ágost
1863 A népköltészet ügyében. *Vasárnapi Ujság* X. (36) szept. 6. 319.

Hansági Ágnes

2009 A mediális környezet hatása az elsődleges kanonizációra. A Jókai-regények folytatásos közlése a Pesti Naplóban (1851–1857). *Irodalomtörténet XL/XC.* (3) 291–317.

Hász–Fehér Katalin

2000 *Elkülönülő és közösségi irodalmi programok a 19. század első felében. Fáy András irodalomtörténeti helye.* (Csokonai Könyvtár, 21.) Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

2012 Szövegihletek Arany költeményeiben. In: Pusztai Bertalan (szerk.): *Médiумok, történetek, használatok. Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére.* Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Szeged, 156–178.

Ipolyi Arnold

1854 *Magyar mythologia.* Kiadja Heckenast Gusztáv, Pest.

1855 Vizsgálatok a régi magyar népkönyvek felett. I. Salamon és Markalf. *Uj Magyar Muzeum V.* (1) 261–303.

2006 *A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kéziratos folklórgyűjteménye egész Magyarországról 1846–1858.* Közreadja Benedek Katalin. (Magyar Népköltészet Tára, 6.) Balassi Kiadó, Budapest.

[Ipolyi Arnold]

1860 Fehérhegységi utiképek. (A Csallóközi utiképek írójától.) Második rész. Lefelé Szokolcától Dévényig. IV. (Folytatás) *Vasárnapi Ujság VII.* (12) márc. 18. 136–139.

Kanyaró Ferenc

1892 Virágénekek a XVII. és a XVIII. századból. *Erdélyi Múzeum IX.* (9) 546–557.

1893a Balla Imre éneke. *Keresztény Magvető XXVIII.* (2) 114–117.

1893b Régi magyar virágénekek (Sólymosi József daloskönyve). *Erdélyi Múzeum XX.* (2) 69–101.

1893c Régi magyar vitéz Kádár István éneke. *Irodalomtörténeti Közlemények III.* (3) 284–292.

1896 Salamon és Markalf legelső kiadása. *Magyar Könyvszemle XX.* (3) 269–275.

1897 Néhány szó régi naptárainkról. *Magyar Könyvszemle XXI.* (2) 180–183.

1898 A legrégebb erdélyi magyar és szász Kalendárium. *Erdélyi Múzeum XV.* (1) 58–59.

- 1903 Tréfás versek és gúnyénekek a régi magyar népies költészetből. *Erdélyi Múzeum* XX. (9) 494–516.
- 1914 Árgirus históriájának 1618-i kézírata. *Ethnographia* XXV. (5–6) 305–312.
- 2015 *Erdélyi népballadák és epikus énekek 1892–1905. Kritikai kiadás.* Kanyaró Ferenc szétszóródott hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár. Online változat: http://kjnt.ro/szovegtar/pdf/2015_KanyaroF_Erdelyi-nepballadak-es-epikus-enekek (Utolsó megtekintés: 2020. márc. 28.)
- Katona Imre
- 1986 Ponyva. In: Király István (főszerk.): *Világirodalmi Lexikon*. 10. Akadémiai Kiadó, Budapest, 743–744.
- Katona Imre – Szemerkenyi Ágnes
- 1981 Ponyva. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. 4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 260–261.
- Katona Imre – Voigt Vimos
- 1981 Ponyvairodalom. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. 4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 261–264.
- Kazinczy Ferenc
- 1903 *Kazinczy Ferenc levelezése (1815. július 1. – 1816. február 29.)*. Sajtó alá rendezte Váczy János. (Kazinczy Ferenc összes művei, 13.) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Kodály Zoltán
- 1915 Három koldus-ének forrása. *Ethnographia* XXVI. (4–6) 307–309.
- Korompay H. János
- 1998 *„jellemzetes” irodalom jegyében. Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása.* Akadémiai Kiadó–Universitas Kiadó, Budapest.
- Kovács I. Gábor
- 1989 *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig. A magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kőszeghy Péter
- 1989 A népiesség fogalma az irodalomtudományban. In: Jankovics József – Kósa László – Nyerges Judit – Wolfram Seidler (szerk.): *A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében. I. kötet. Kapcsolatok és kölcsönhatások a 18–19. század fordulóján.* Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, Budapest–Wien, 183–189.

Küllös Imola

2004 *Közköltészet és népköltészet. A XVII–XIX. századi magyar világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szüzse- és motívumtörténeti vizsgálata.* L'Harmattan, Budapest.

2014 Szikra? Fatörzs? Forrás?: adatok Erdélyi János néphagyomány-felfogásához és népköltészet-ismeretéhez. *Irodalomtörténeti Közlemények* CXVIII. (5) 595–610.

Lengyel Réka

2016 A visszanyert könyvtár. A Széll Farkas-gyűjtemény feldolgozásának lehetőségei a 21. században. In: Nyerges Judit – Verók Attila – Zvara Edina (szerk.): *Monographia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára.* Kossuth Kiadó, Budapest, 472–478.

Mátyási József

1806 *Vélekedés, mellyet a' magyar nyelv eránt ország eleibe tétetett tudós kérdésre rövid és együgyű feleletül adott Mátyási József.* N. Kiss István, Pesten.

Monok István

2013 A magyarországi és erdélyi arisztokrácia és a „mindenkinek szóló könyv” a 17–18. században. *Magyar Könyvszemle* CXXIX. (4) 449–455.

Négyessy László

1897 *Ponyvairódom.* In: *Pallas Nagy Lexikona.* 14. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 109.

Olosz Katalin

2011 *Fejezetek az erdélyi népballadagyűjtés múltjából.* (Krizsa Könyvtár) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Pogány Péter

1959 *Folklór és irodalom kölcsönhatása. A régi váci nyomda működése nyomán (1770–1823). I. Vásári ponyvairatok (A nyomda történetével és kutatási módszertanával).* Akadémiai Kiadó, Budapest.

1978 *A magyar ponyva tüköre.* Magyar Helikon, Budapest.

S. Varga Pál

2003 A hagyomány elvének érvényre jutása Kölcsey Ferenc gondolkodásában. *Irodalomtörténeti Közlemények* CVII. (4–5) 399–441.

Sándor István

1803 *Magyar Könyvesház, avagy a' magyar könyveknek kinyomtatásuk ideje szerént való rövid említésök.* Streibig József, Győr.

Scheiber Sándor

1952 Arany János „Senki Pál”-ja. *Irodalomtörténet* XL. (1) 99–101.

1957 Adatok Arany János ifjúkori olvasmányaihoz. *Irodalomtörténeti Közlemények* LXI. (1–2) 99–111.

Sebestyén Gyula

1896 A magyar népköltészet és gyűjtői. In: Beöthy Zsolt (szerk.): *A magyar irodalom története. Képes díszmunka két kötetben. II. Bessenyey felléptétől a kiegyezésig (1772–1867)*. Athenaeum, Budapest, 481–507.

(sz. n.)

1851 Heti szemle a Nemzeti Színházról II. *Pesti Napló* II. (249) jan. 8. [1–2].

Szentkúty Pál

1943 A Fővárosi Könyvtár Szüry-gyűjteménye. *Magyar Könyvszemle* LXVII. (4) 407–412.

Szilágyi Márton

2012 A „pórdal” státusza a Nemzeti hagyományokban. In: Fórizs Gergely (szerk.): *Szívből jövő emlékezet. Tanulmányok Kölcsey Ferenc Nemzeti hagyományok című írásáról*. (Hagyományfrissítés, 1.) reciti, Budapest, 95–114.

2014 Erdélyi és az irodalmi népiesség. *Irodalomtörténeti Közlemények* CXVIII. (4) 519–525.

2017 „Mi vagyok én?” Arany János költészete. Kalligram, Budapest.

Szinnyei József

1914 Zalka János. In: Uő (szerk.): *Magyar írók élete és munkái*. 14. Hornyánszky Viktor, Budapest, 1725–1728.

Tótfalusi Kis Miklós

1940 *M. Tótfalusi Kis Miklósnak maga személyének, életének és különös cselekedeteinek mentsége melyet az irégyek ellen, kik a közönséges jónak ezaránt meggátolói, írni kénszerítettett Kolozsvárat, 1698*. Esztendőben, mellyet most ujfolag kinyomtattak Tolnai Gábor bérekesztő-beszédével. Kner Izidor Könyvnyomdája, Gyoma. [facsimile kiadás]

Tüskés Gábor – Knapp Éva

1985 Fejezet a XVIII. századi vallásos ponyvairodalom történetéből. *Irodalomtörténeti Közlemények* LXXXIX. (4–5) 415–436.

Vasné Tóth Kornélia

2020 Ponyvák Széchényi alapkönyvtárából az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtár gyűjteményében (1770–1820). In: Dóbék Ágnes (szerk.): *Könyvek magántulajdonban (1770–1820)*. Reciti Kiadó, Budapest, 45–59.

Vörösmarty [Mihály]

1828 „3. Jelességek. Külföldön a' magyar Literaturának terjesztése.” *Tudományos Gyűjtemény* XII. (5) 122–125.

Zalka János

1854 Szerencsés költők V. Stabat mater dolorosa. *Religio* I. (69) 549–552.

Zentai Mária

2007 Álmodók hármasságján. Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde. In: Szegedy-Maszák Mihály – Veres András (szerk.): *A magyar irodalom története II. 1800-tól 1919-ig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 169–183.

Archivális források

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár = OSZK Kt.

Fol. Hung. 16. Mi hir Budán? vagy Fancsali Feszület Fabchich József által.

Contribuții la viziunea lui Ferenc Kanyaró asupra folclorului. Ferenc Kanyaró și literatura populară de consum

În studiul de față autoarea analizează atitudinea istoricului literar și culegătorului de folclor maghiar Ferenc Kanyaró (1859–1910) față de tipăriturile de consum. Încearcă să relateze modul în care Kanyaró a luat în considerare în cadrul culegerilor sale populare texte provenind din produse ale paraliteraturii, acest aspect fiind ceva nou, care nu prea era agreat în practicile literare din secolul al XIX-lea. Pentru a clarifica aceste aspecte autoarea însușește pe scurt concepțiile față de paraliteratură, respectiv funcțiile posibile ale acestor tipărituri de consum (lectură, trăirea lecturii, sursă, păstrător al textelor în limba maternă, un canal de transmitere între tradiția literaturii scrise și a folclorului oral). Apoi prezintă concepția lui Ferenc Kanyaró ca istoric literar și culegător de folclor cu privire la literatura populară de consum, pe baza publicațiilor acestuia și a manuscriselor sale culese și publicate de către Katalin Olosz.

Contributions to the Folklore Mindset of Ferenc Kanyaró. Ferenc Kanyaró and the Chapbook

In her study, the author examines the attitude of Ferenc Kanyaró (1859–1910) – a literary historian and folklore collector – towards chapbooks (cheap prints). She intends to investigate the question of how original it was on the part of Kanyaró that he also took into account texts related to chapbooks (cheap prints) when collecting folk poetry. She also looks into the extent to which it was related to contemporary (19th century) practices. To answer this question, first, she will briefly consider the opinions about the products of chapbook literature and the possible functions of chapbooks (reading, reading experiences, source, guardian of Hungarian texts, one of the mediating channels of the written literary and oral folklore tradition). Finally, she presents the opinion of Ferenc Kanyaró about chapbooks, based on his published studies and his manuscript legacy, collected and published by Katalin Olosz.

